

Het gewone leren

Verandering is de enige constante in het onderwijs van de afgelopen decennia geweest. Geen enkele onderwijssector heeft eraan kunnen ontsnappen. Mammoetwet, basisvorming, tweede fase, vmbo, competentieleren, studiehuis, het nieuwe leren: allemaal veranderingen die door een waterhoofd van management, ambtenaren, onderwijskundigen en onderwijsadviseurs zijn gepropageerd en doorgedrukt.

De meeste van deze veranderingen zijn gebaseerd op het sociaalconstructivisme. Deze stroming, die het onderwijs wereldwijd sterk heeft beïnvloed, legt de nadruk op kennisconstructie in plaats van kennisoverdracht. De leerling is zelf verantwoordelijk voor hetgeen hij leert, neemt actief aan het leerproces deel en is gebonden aan specifieke leercontexten. Authenticiteit en samenwerking worden van groot belang geacht: de leerling moet samen met anderen aan een complex en zo levensecht mogelijk probleem kunnen werken om tot kennisverwerving te komen. In dit geheel krijgt de docent de rol van begeleider toegedicht; kennisoverdracht behoort niet meer tot zijn taken. In plaats daarvan moet hij de leerlingen coachen in hun proces van actieve kennisconstructie. Tot zover de theorie.

De aanhangers van het sociaalconstructivistisch leren verantwoorden hun praktijken door te stellen dat traditioneel onderwijs minder effectief en demotiverend zou zijn. Hun ideeën zijn daarentegen gebaseerd op de behoeftes van de leerlingen en de praktijk. Het is echter ontstellend te ontdekken dat in de twintig jaar dat deze stroming onderwijsland in zijn ban heeft, er geen enkel empirisch bewijs is gevonden voor de geclaimde voordelen. Uit onderzoek blijkt zelfs dat sinds de invoering van basisvorming, studiehuis en vmbo de gemiddelde scores van de leerlingen zijn gedaald. Tevens zijn er metingen gedaan naar de motivatie en studievaardigheden in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Ook deze zijn na de invoering van de tweede fase gedaald.

Deze gang van zaken blijkt typerend voor ons onderwijs. Verandering op verandering wordt doorgevoerd zonder dat er bewijs aan ten grondslag ligt of er daadwerkelijk wel sprake is van een verbetering. Of zoals Hildo Westdorp het stelde (geciteerd door Huub van den Bergh, bijzonder hoogleraar vanwege Levende Talen, in zijn oratie): 'Als de kwaliteit van het onderwijs net zo goed gecontroleerd werd als de kwaliteit van de kroketten, was de zaal nu leeg.'

Toch begint langzamerhand het besef door te dringen dat continu empirisch en fundamenteel onderzoek noodzakelijk is om nieuwe onderwijsontwikkelingen te

evalueren en desgewenst bij te stellen. In een conferentie georganiseerd door het NWO voor neuro-, cognitieve en onderwijswetenschappers werd drie jaar geleden al geconstateerd dat er op het gebied van de hersen- en cognitiewetenschap in de afgelopen tijd veel fundamentele kennis is verworven die grote potentie heeft voor toepassing in het onderwijsveld. De wetenschappers hadden toen al twijfels of het zelfstandig leren voor adolescenten realistisch was, gezien de stand van de cognitieve rijping van het puberbrein.

Echter er zal waarschijnlijk meer nodig zijn dan hard wetenschappelijk bewijs om de aanhangers van het constructivistisch leren te doen inzien dat hun experimenten op hele generaties leerlingen grondig geëvalueerd en bijgesteld moeten worden. Deze voorstanders hebben zich namelijk al vaak, bij gebrek aan beter, bediend van schijntegenstellingen en misleidende uitspraken over traditioneel onderwijs. In hun ogen is kennisgericht onderwijs een karikatuur waarbij alleen maar de nadruk ligt op uit het hoofd leren, herhaling, testen en consumeren. Met deze uitspraken gaan zij voorbij aan het feit dat ook bij directe instructie er sprake is van een actief leerproces waarbij de leerling aandacht moet hebben voor het leren en daarvoor moeite moet doen.

Maar hoe nu verder? Momenteel is er sprake van een wildgroei aan sociaalconstructivistische onderwijsexperimenten gesteund door managers, schoolleiders en onderwijsadviesbureaus en niet zelden verafschuwd door docenten op de werkvloer. Tegenstanders spreken van onethische en maatschappelijk onverantwoorde ontwikkelingen zonder enige wetenschappelijke grondslag. Lerarenopleidingen storten zich op competentiegericht onderwijs en doen hiermee regelrecht afbreuk aan de vakbekwaamheid van toekomstige leraren. En ten slotte voorspelt ook de instroom van onbevoegden voor de klas niet veel goeds voor kwaliteitsverbetering in het onderwijs.

Het is in ieder geval duidelijk dat het hoog tijd is om een discussie te voeren op basis van wat we weten en niet op basis van wat we vermoeden, denken of willen denken. Veranderingen zouden pas mogen worden doorgevoerd nadat het onomstotelijk vaststaat dat er sprake is van een verbetering. Hier ligt empirisch en *evidence-based* onderzoek aan ten grondslag, voor en door docenten zelf. Tot die tijd zouden we er goed aan doen ons te beperken tot wat we weten. En misschien is het gewone leren wel het nieuwe leren van de toekomst.

Johan Graus, hoofdredacteur



Michelle, leerling van het Thamen, interviewt haar 'overbuurman'

DE KOFFIETAFEL

Nederlands en beroepsvoorbereidende vakken: experimenteren in het vmbo

Hoe kan het vak Nederlands praktisch en betekenisvol worden ingezet op het vmbo? Uit deze vraag is het project 'De koffietafel' geboren, een samenwerkingsverband tussen docenten verzorging, docenten Nederlands en onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam.

Anne Toorenaar, Gert Rijlaarsdam & Diana Poortvliet

'Oma's aan de top', dat stond boven het artikel van Jessica dat ze schreef voor de bewoners van het Thamerhorn. 'Mevrouw Van het Wout vertelde dat ze blij is dat ze is gekomen. Toen ze hier nog nooit was geweest dacht ze echt slecht over Thamen. Ze vertelde dat ze nu veel beter denkt over het Thamen, dat er ook goede beleefde mensen op onze school zitten. Met die opmerking waren wij heel erg blij. Er zijn dus nog wel mensen die goed over het Thamen denken!' Mevrouw Van het Wout is een bewoonster uit de ouderenflat in Uithoorn die tegenover de scholengemeenschap Thamen staat. Jessica is een leerling van het Thamen uit de derde klas kader. Beiden

deden mee aan 'De koffietafel'. 'De koffietafel' maakt deel uit van een reeks lessenseries die ontwikkeld en uitgevoerd is in het kader van het onderzoeksproject 'De klas en school als leergemeenschap op het vmbo'.

Nederlands: praktisch en betekenisvol

Dit onderzoeksproject bestaat uit een samenwerkingsverband tussen docenten verzorging, docenten Nederlands en onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam. De docenten verzorging wilden vooral een brug slaan naar relevante doelgroepen en beroepspraktijken buiten school binnen de sector zorg & welzijn. Vanuit Nederlands luidt de meest prangende onderzoeksvraag: hoe kan het vak Nederlands praktisch en betekenisvol ingezet worden op het vmbo?

De samenwerking met docenten van het praktijkvak, in dit geval verzorging, lag voor de hand. De manier waarop en de mate waarin, was in beginsel nog wel even zoeken. In ieder geval gaf 'De koffietafel' docenten Nederlands een mooie aanleiding om leerlingen eens niet uit het boek te laten werken en het vak minder theoretisch en meer praktijkgericht aan te bieden. Leerlingen konden nu leren communiceren met een echt publiek in een voor hen relevante en kritische beroepssituatie. Bovendien was het een publiek dat voor leerlingen extra betekenis kreeg doordat het tot de zorgvragers uit hun eigen beroepssector behoorde.

Onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam namen de lessen op video op. Aan de hand van deze videobeelden bespraken leerlingen en docenten verschillende situaties na. Zo werd de gehele lessenserie grondig geëvalueerd en verbeterd voor een volgende keer.

Het interview 'Vroeger en Nu'

De week voorafgaand aan de koffietafel besteedde Nederlands drie lessen aan het onderdeel interviewen. Want tijdens de koffietafel zouden alle leerlingen hun 'eigen' oudere gaan interviewen. Het hoofdthema luidde 'Vroeger en Nu'. Dit was ook het thema van het krantje dat leerlingen naar aanleiding van hun interviews gingen schrijven. Alle leerlingen waren verantwoordelijk voor een eigen artikel in het krantje. De artikelen werden uiteraard geschreven voor de bewoners van het Thamerhorn en op een later tijdstip zouden alle leerlingen het krantje persoonlijk aan hun 'eigen' bewoner overhandigen.

Subthema's en vragen bedenken

De eerste les bedachten leerlingen ten minste tien subthema's bij het hoofdthema en bij ieder subthema interviewvragen. Leerlingen werkten in groepjes van vier. Ze mochten elkaar helpen, maar moesten aan het einde van de les wél met een eigen unieke leidraad komen voor het interview. Dit bleek een goede formule. Leerlingen hielpen elkaar goed op weg en waren enthousiast als ze weer een nieuw subthema bedachten. Bij het terugzien van de videobeelden van de eerste les zei Sanne: 'Kijk, je praat samen over ouderen, ook over oude mensen die jezelf kent. Over onze opa's en oma's enzo. En ook over vroeger en nu. En dan bedenk je samen waarover je dan vragen kan stellen. Maar toen we aan het praten waren, schreven we eigenlijk de subthema's en vragen op, zeg maar. En als ik dan een vraag opschreef dan zie je dat in de groep

en dan bedachten we daar weer een andere soort vraag bij, die net anders was bijvoorbeeld.' Net als Sanne gaven de meeste leerlingen aan dat het samenwerken in groepjes hen zeker had geholpen om goede subthema's en vragen te bedenken.

In de tweede les bekeken leerlingen aan de hand van een theoriekaart hun leidraad nog eens kritisch. Hadden ze toch vooral open vragen bedacht? Gebruikten ze gesloten vragen vooral om het onderwerp te checken? Deze les werd beduidend minder gewaardeerd: overbodig en nutteloos, luidde het oordeel. Grotendeels terecht, leerlingen waren in de eerste les al behoorlijk kritisch in de discussie en gaven elkaar goede feedback. Subthema's en vragen werden zorgvuldig doordacht en leerlingen verplaatsten zich alvast goed in de situatie van de koffietafel en in hun publiek. Hierdoor pasten leerlingen de theorie vanzelf al toe. 'Dat gaat ook wel vanzelf. Bijvoorbeeld ik wilde wat vragen over sport. Maar dan moet je toch eerst vragen of die wel aan sport deed voordat je verder iets kunt vragen en dan weet je ook wel dat je dan pas je echte vraag kunt stellen.'

Oefenen voor het echt

De derde en laatste les voor de koffietafel was de 'generale'. In drietallen gingen leerlingen aan de slag. Eén leerling in de rol van interviewer, één leerling in de rol van geïnterviewde en één leerling in de rol van beoordelaar. Groepjes werkten in een roulatiesysteem, zodat iedereen elke rol ten minste één keer speelde. De interviewer gebruikte de eigen interviewleidraad. Voor de rol van geïnterviewde maakten leerlingen gebruik van verschillende profielen van ouderen. Deze profielen hadden docenten van tevoren op papier gezet. Door in de huid te kruipen van de beschreven meneer of mevrouw probeerden leerlingen zo realistisch mogelijk de vragen van de interviewer te beantwoorden. De beoordelaar luisterde en keek naar de interviewer en geïnterviewde. Het was verrassend om te zien hoe serieus leerlingen in hun verschillende rollen opgingen en hoe enthousiast leerlingen werkten. Leerlingen zeiden dan ook dat ze – op de koffietafel na – dit de meest leerzame en leuke les vonden. Vooral het werken met de verschillende profielen benoemden leerlingen als leerzaam. Het zette de meeste leerlingen toch weer aan het denken over hun vragenlijst. Voorbeelden die genoemd werden in de interviews waren:

- 'Oudere mensen kunnen al heel veel meegemaakt hebben, dan kunnen sommige vragen best vervelend zijn, je moet dan wel voorzichtig zijn.'
- 'Nienke ging wel steeds expres spelen dat ze een beetje doof was en toen moest Joost wel steeds echt

herhalen wat ze zei en er goed opletten dat ze duidelijk en hard praatte.'

- 'Sommige vragen waren toch een beetje raar of dan klopte bijvoorbeeld de volgorde niet. 's Avonds heb ik dat thuis nog wel veranderd achter de computer.'
- 'Ik had eigenlijk allemaal vragen voor een vrouw bedacht, terwijl ik toen nog helemaal niets wist of ik een vrouw of man moest interviewen.'
- 'Ik vond het ook echt goed om te oefenen om elkaar aan te kijken, jezelf voor te stellen enzo. Toen dacht ik wel, o ja, dat moet ik straks niet vergeten.'

Veel leerlingen gingen thuis nog aan de slag om hun vragen aan te passen en bij te schaven. De meeste leerlingen verschenen de maandag van de koffietafel met uitgewerkte vragenlijsten voor hun interviews.

De koffietafel: interviewen in het echt

Maandagochtend allemaal in het lokaal van verzorging. Voelbare spanning. Veel leerlingen waren zenuwachtig. Wie zou hun bewoner van de overkant zijn? Op het programma stond eerst een rondje koffie met cake, daarna stond het interview op de rol. Niemand was deze keer zijn spullen vergeten, al vanaf de koffie zaten de leerlingen klaar met hun interviewleidraad. Sommige leerlingen waren na tien minuten al klaar en konden aan de volgende activiteit beginnen. Andere leerlingen zaten na vijftientig minuten nog steeds druk te interviewen en hadden – ondanks het nadrukkelijk verzoek van de docente – moeite met het gesprek af te ronden. Afhankelijk van de gestelde vragen, de interviewer, de geïnterviewde, de klik tussen deze twee, de spontaniteit en uitgebreidheid van de antwoorden, het vermogen om op belangrijke punten door te vragen, goed te luisteren naar deze antwoorden, verliep geen enkel interview hetzelfde. Na afloop liepen de meningen van leerlingen dan ook zeer uiteen.

Na afloop vertelde Nienke dat ze het interviewen wel moeilijker vond dan dat ze van tevoren had bedacht. Ze vond dat 'haar' bewoonster soms wel rare en heel korte antwoorden gaf, ze reageerde helemaal niet leuk op haar vragen en deed echt een beetje 'sacherijnig'. Bij andere leerlingen was dat veel minder en ontstond er veel meer een gezellig gesprek. Maar het lag niet enkel aan 'haar' bewoonster, volgens Nienke. Bij het verwerken van de antwoorden en vragen tot een artikel, dacht ze wel: 'Wat een stomme vraag eigenlijk, bijvoorbeeld van dat eten, ik had wel een andere vraag kunnen doen, of die vraag er wel bij, maar dan gewoon doorvragen.'

Leerling: Wat kreeg u vroeger toen u klein was te eten thuis?
Bewoner: <lacht heel hard> Hoe klein bedoel je eigenlijk?
L: Nou gewoon, toen u echt nog kind was, toen u nog thuis woonde.
B: <verbaasd, beetje geïrriteerd> Gewoon, brood, aardappelen, groenten...
L: Oké, oké, hmmm, en wat krijgt u nu te eten thuis? En dan bedoel ik nu, nu u ouder bent en thuis woont, alleen.
B: Nou, dat verschilt niet zoveel hoor.
L: Oké, dus eigenlijk gewoon hetzelfde?
B: Ja, ja, want we eten elke dag een stukje vlees, groenten, aardappeltjes, brood...
L: Oké, oké...
B: Het is niet eens zo heel gek veel veranderd hoor, nu je het zo zegt hoor. Ja, ja, bepaalde dingen had je vroeger natuurlijk niet...

Betekenisvol

Is het docenten Nederlands en onderzoekers nu gelukt om het vak Nederlands meer praktisch en betekenisvol te maken voor leerlingen?

Volgens leerlingen zeker wel. Uit vragenlijsten die leerlingen invulden na afloop van de lessenserie, bleek vooral dat 'iets leren wat je in praktijk moet toepassen' en 'het interviewen van een authentieke doelgroep' ertoe bij te dragen dat leerlingen vonden dat het vak Nederlands nuttig en relevant is. Deze uitkomst kan worden onderbouwd door de eerste reacties van leerlingen op de videobeelden.

Ook docenten konden zich hierin vinden. Over deze manier van samenwerken en de mate van afstemming/integratie tussen het vak Nederlands en verzorging waren ze ook tevreden. Een manier waarop het vak Nederlands volop tot recht komt, leerlingen het vak meer waarderen en het als docent veel leuker is om les te geven. 'Het is toch heel mooi wat er ontstaan is, dat contact met die ouderen. Als docent had ik ook veel meer het gevoel dat we het samen deden, ik kreeg toch wel een andere band met die klas, meer betrokkenheid, terwijl ik soms alleen maar rond hoefde te lopen. We werkten echt ergens naartoe, het was echt samen. Dat is nu we weer uit het boek werken, weer verdwenen. Je werkt nu ook niet meer echt naar een doel toe. Ja, naar de toets, maar dat is heel anders. Leerlingen worden daar niet koud of warm van. Ik trouwens ook niet!' ■